

تحلیل انتقادی کتاب

«الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام»

صاحبعلی اکبری*

دانشیار گروه قرآن و حدیث دانشگاه فردوسی مشهد

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵ / ۰۵ / ۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵ / ۰۲ / ۱۸

چکیده

نگارش کتابی که بتواند تمامی جوانب عصر جنگ‌های صلیبی در مصر و شام را به طور کامل تجزیه و تحلیل کند، کاری است بس دشوار. عموم کتاب‌هایی که در این رابطه نوشته می‌شوند، در کنار ضعف‌ها و قوت‌هایی که دارند، می‌توانند بخش فراوانی از نیازهای علمی دانشجویان در این عرصه را پاسخ‌گو باشند. کتاب «الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام» نوشته احمد احمد بدوی تاحدودی توانسته به نیازهای پویندگان دانش در حوزه زبان و ادبیات عربی پاسخ دهد. نویسنده کتاب، اثر خود را در دو بخش به رشته تحریر درآورده است که در بخش اول به شرح و توضیح موضوعاتی پیرامون ادب و در بخش دوم به خود ادب و نمونه‌هایی از آن پرداخته است. در بخش دوم - که بخش اصلی کتاب را تشکیل می‌دهد - به خوبی توانسته از عهده نقد و تحلیل این دوره برآید. همچنین نویسنده در ابتدای بحث خود، به دیگر آثار نوشته شده پیش از کتاب خود اشاره می‌کند و آن‌ها را ارج می‌نهد. این کتاب را می‌توان در زمره کتاب‌های تحلیلی تاریخ ادبیات عربی به شمار آورد.

کلیدواژه‌ها: جنگ‌های صلیبی؛ احمد بدوی؛ الحياة الأدبية؛ مصر و شام.

۱. مقدمه

در نقد کتاب آموزشی، هم باید به محتوای خود کتاب نگریست و نقاط قوت و ضعف آن را در ترازوی نقد قرار داد و هم تناسب آن را با برنامه درسی گروه آموزشی زبان و ادبیات عربی مورد بررسی قرار داد. لازم است کتابی را که در زمینه تاریخ زبان و ادبیات عربی نوشته شده، از جنبه‌های مختلفی مانند تاریخی، ادبی و زبانی بررسی کرد و تأثیر عوامل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی را در آن در نظر گرفت. افزون بر این نباید از نقش شخصیت‌های ادبی سرآمد در عرصه ادبیات عربی در عصرهای مختلف غافل شد؛ بنابراین می‌توان گفت تاریخ آثار ادبی، پدیده‌های ادبی و زبانی مردم را در عصرهای مختلف بیان می‌کند. به عبارت دیگر این دانش، شاخه‌ای از تاریخ عمومی است که منحصرأ به آثار ادبی می‌پردازد و پیشرفت تمدن اندیشه‌های یک ملت را به تصویر می‌کشد (رکابی، ۱۳۸۰: ۲۰۰).

یکی از مشکلات نظام‌های آموزشی در درس تاریخ ادبیات این است که در این درس به موضوعات نظری بیشتر توجه می‌شود و در نتیجه تاریخ ادبیات از ادبیات فاصله می‌گیرد (همان). دانشجویان نیز احکام و قضایا را بدون توجه به علل و انگیزه‌های آن‌ها و بدون استنباط می‌پذیرند. این روش در حقیقت، آزادی را از دانشجو سلب می‌کند و او را از فهم متون و استنتاج ویژگی‌های موجود در آن دور نگه می‌دارد. در کتاب یادشده یادگیری تاریخ ادبیات عربی از طریق بررسی متون، تاحدودی اتفاق افتاده است اما هنوز ضعف‌هایی در آن دیده می‌شود که شاید بتوان با تکمله‌ای مانند افزودن هدف‌های جزئی و رفتاری و در نظر گرفتن پرسش‌هایی در پایان فصول این نقص را جبران کرد.

۲. معرفی شکلی اثر

کتاب *الحياة الأبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام* را دکتر احمد احمد بدوی نوشته و «دار نضمة مصر للطبع والنشر» در قاهره آن را به چاپ رسانده است. این کتاب از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول با عنوان «ماحول الأدب» و بخش دوم با عنوان «الأدب». بخش دوم که همان بخش اصلی کتاب را تشکیل می‌دهد، از پنج باب با این عناوین تشکیل

شده است: باب اول (شعر، باب دوم) کتابت، باب سوم (خطابه، باب چهارم) تأثیر جنگ‌های صلیبی در ادب عربی و باب پنجم) جنگ تاتار و تأثیر آن در ادب عربی. در پایان کتاب و قبل از فهرست منابع، خلاصه‌ای از کتاب در هشت صفحه تدوین و ارائه شده که مجموع صفحات اصلی و فرعی کتاب را به ۵۸۸ صفحه رسانده است.

مطالب کتاب به ترتیب عبارت‌اند از: «عنوان»، «شناسنامه»، «اهداء» و «مقدمه»؛ مطالب اصلی کتاب در دو بخش و بخش دوم در پنج باب، «خلاصه»، «فهرست مطالب»، «فهرست دیگر آثار نویسنده» و «فهرست منابع عربی و لاتین» تدوین شده است.

۱-۲. شناسنامه کتاب

شامل نام نویسنده و انتشارات است.

۲-۲. اهداء

صفحه ۴ کتاب با عنوان «الإهداء» آمده که نویسنده کتابش را به همسر خود تقدیم کرده است.

۳-۲. مقدمه

این بخش ۳ صفحه را به خود اختصاص داده است که از صفحه ۵ شروع و به صفحه ۷ ختم می‌شود.

۴-۲. بخش اول (ماحول الأدب)

عناوین این بخش عبارت‌اند از: الحروب الصليبية در ۹ صفحه (۸-۱۶)، الحياة الحربية در ۳ صفحه (۱۷-۱۹)، الحياة الاقتصادية در ۲ صفحه (۲۰-۲۱)، الحياة العلمية در ۲ صفحه (۲۱-۲۲)، حکام العصر والأدب در ۱۵ صفحه (۲۳-۳۷) و العناية بدراسة الأدب در ۱۶ صفحه (۳۸-۵۳).

بخش دوم (الأدب)

این بخش از پنج باب تشکیل شده است:

عناوین باب اول (الشعر): السياسة، الحياة الاجتماعية، المدح، الرثاء، الهجاء، الوصف، الغزل، التصوف، الجون، الألغاز، الشعر والغناء، النظم العلمي، ظافر الحداد، ابن منير، القيسراني، المهذب بن الزبير، عمارة اليميني، أسامة بن منقذ، ابن الساعاتي، ابن سناء الملك، ابن النبيه، علم الدين أيدمر المحيوي، ابن عنين، ابن الفارض، البهاء زهير، الجزائر والبوصيري در ۲۴۲ صفحه (۵۴-۲۹۶).

عناوین باب دوم (الكتابة): الكتابة السلطانية، الرسائل الإخوانية، الأدب القصصي، الأدب التاريخي، الأدب القصصي، النثر الوصفي، مقدمات الكتب، أسلوب الكتابة، ديوان الإنشاء، ابن الصيرفي، ابن قادوس الدمياطي، ابن الخلال، القاضي الفاضل، العماد الكاتب، ابن لقمان و ابن عبدالظاهر در ۸۰ صفحه (۳۰۲-۳۷۸).

عناوین باب سوم (الخطابة): ابن نجما، سبط ابن الجوزي وعزالدين بن عبدالسلام در ۲۶ صفحه (۳۷۹-۴۰۵).

عناوین باب چهارم (أثر الحروب الصليبية في الأدب العربي): استنجداد، حث وتحريض، تمجيد البطولة، تسجيل المعارك الكبرى، أسف وحسرة، خوف وذعر، تهديد ووعيد، تهنئة وبشرى وفرح، حماسة وفخر، تصوير الفرنج، رثاء الأبطال، مدح الرسول، عهدود وتوصية، وصف أدوات الحرب، ابتهاج التتري وأثره في الأدب العربي در ۱۴ صفحه (۵۴۵-۵۵۸).

۲-۵. خلاصه کتاب

در بخش خلاصه (۵۵۹-۵۶۶) در ۷ صفحه خلاصه‌ای از تمامی مطالب کتاب را بیان کرده است.

۲-۶. فهرست منابع

در این بخش منابع و مراجع عربی و غربی استفاده شده در کتاب، در ۱۷ صفحه و ۲۴۱ شماره (۵۶۷-۵۸۳) تنظیم شده است.

۲-۷. فهرست مطالب کتاب

این بخش در ۲ صفحه (۵۸۴-۵۸۵) در پایان کتاب تدوین شده است.

۲-۸. فهرست دیگر آثار نویسنده

این بخش نیز در ۲ صفحه (۵۸۶-۵۸۷) تنظیم شده است.

۳. تحلیل ابعاد شکلی یا تحلیل کمی کتاب

امروزه برخلاف دوره‌های گذشته نقد از ابعاد بیشتری برخوردار شده است. در گذشته نقد فقط جزئی از متن را می‌کاوید یا از جنبه‌ای خاص به آن می‌نگریست و با عناوینی مثل: «هذا أجود ما قالت العرب» و «هذا الرجل أشعر العرب» (مندور، ۱۹۹۶: ۱۷) مورد توجه قرار می‌گرفت، اما امروزه تمامی ابعاد یک اثر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

در بررسی و تحلیل شکلی هر اثر نیز بایستی تمامی جوانب آن را در نظر گرفت؛ چراکه اثر از اجزای مختلفی تشکیل شده که اگر در یکی از آن‌ها نقصی دیده شود، به کلیت آن آسیب می‌رسد. پس برای رسیدن به نقدی جامع، تک‌تک اجزای تشکیل‌دهنده یک اثر از مقدمه گرفته تا مطالب اصلی، فهرست‌ها و پیوست‌ها را باید با دقت و باریک‌بینی زیاد نقد و تحلیل کرد و تمامی زوایای آشکار و پنهان آن را در ترازوی نقدهای مختلفی مانند نقد ظاهری، لغوی، فنی، زیباشناختی، معنایی، اخلاقی، اجتماعی، تاریخی، روان‌شناسانه و... قرار داد. هر کدام از این نوع نقد، یکی از جنبه‌های متن را می‌کاود و آشکار می‌سازد.

همان‌طور که نویسنده در مقدمه اشاره می‌کند، عصر جنگ‌های صلیبی حدود دو قرن ادامه پیدا کرد که از سال ۴۹۲ هجری شروع و به سال ۶۹۲ هجری منتهی شده است. بررسی این مدت نسبتاً طولانی در ۵۸۷ صفحه، نویسنده را مجبور می‌کند تا از کنار برخی مطالب به گونه‌ای گذرا رد شود و نتواند تحلیل جامعی از آن ارائه دهد. مخصوصاً اینکه تناسب قابل

قبولی نیز در تقسیم‌بندی بخش‌های کتاب وجود ندارد. بخش اول در ۴۶ صفحه (۵۳-۸) تنظیم شده، حال آنکه بخش دوم در ۵۰۵ صفحه (۵۵۸-۵۴) نوشته شده است. این نبود هماهنگی و تناسب در کمیت و حجم بخش‌ها و تعداد صفحات، موجب شده تا اثر به گونه‌ای ناموزون گسترش یابد و به برخی اجزای آن کمتر و برخی بیش‌ازحد لزوم پرداخته شود. البته بخش دوم کتاب قابل توجه و ستودنی است اما نقص اساسی در بخش اول کتاب دیده می‌شود که با صفحات نسبتاً کمتری آمده است.

بخش عظیمی از کتاب نیز به اغراض شعری (مدح، رثا، هجا و...) اختصاص پیدا کرده است. در بخش «تراجم» هیچ نظام خاصی حاکم نیست؛ گاهی نویسنده، گاهی شاعر، گاهی شخصیت مشهور و گاهی شخصیت غیر مشهور همه را یکجا معرفی می‌کند. در پایان نیز با فهرست مراجعی با ۲۴۱ منبع مواجه می‌شویم که این خود بر ارزش کتاب افزوده و نشان از توانمندی نویسنده و اتقان و سختی کار دارد. با ملاحظه سایر آثار نویسنده نیز - که در صفحات ۵۸۶ و ۵۸۷ آمده - می‌توان به میزان آگاهی و تسلط او در موضوع مورد بحث پی برد. وی در موضوعات متنوعی قلم‌فرسایی کرده است که هرکدام به نوبه خود در زمره منابع مهم و مورد استفاده در رشته زبان و ادبیات عربی است. پاورقی‌های کتاب نیز با شماره‌های مستقل در هر صفحه تنظیم شده است که شاید بهتر بود شماره‌ها مسلسل‌وار تنظیم می‌شدند.

۴. تحلیل ابعاد محتوایی یا تحلیل کیفی کتاب

این کتاب تحولات ادبیات عربی را در فاصله سال‌های ۴۹۲ تا ۶۹۲ بررسی می‌کند، اما به دلیل طولانی بودن این دوره زمانی، بیشتر به بخش دوم که شرح آن گذشت، پرداخته و پژوهشی نسبتاً جامع ارائه کرده است.

۴-۱. چالش‌های بررسی تاریخ ادبیات عربی در عصر جنگ‌های صلیبی

بررسی تاریخ ادبیات عربی در این دوره با چالش‌هایی مواجه است:

□ بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی این دوره دو‌یست‌ساله؛

□ تنوع موضوعات و اشخاص؛ هرچند گستره مکانی (مصر و شام) وسعت چندانی ندارد اما کار را بسی دشوار ساخته که البته نویسنده به خوبی از عهده این مشکل برآمده است.

□ گستردگی موضوعات در بخش دوم؛ شامل تعاریف و موضوعاتی پیرامون ادب و خود ادب که پرداختن به آن تأثیرات متنوعی را در ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ادبی به دنبال دارد و ارائه تحلیلی خوب و دقیق در این زمینه را با مشکل مواجه می کند.

□ استفاده از منابع غربی نشان می دهد نویسنده فرایند تأثیر و تأثر میان ادبیات عربی و ادبیات غربی را به خوبی رصد کرده است.

با در نظر گرفتن مطالبی که گفته شد می توان به تسلط دکتر احمد احمد بدوی در تدوین کتابی جامع پی برد که توانسته تاریخ ادبیات عربی را در مدت حدود دو قرن به خوبی تحلیل و نقد کند.

۴-۲. کتاب های مشابه

در این زمینه کتاب های فراوانی نوشته شده است. برخی از آن ها به صورت مستقل و برخی در کنار سایر عصرها به موضوع پرداخته اند. کتاب های **تاریخ الأدب العربي** نوشته عمر فروخ و **تاریخ الأدب العربي** حنا الفاخوری را می توان در زمره کتاب هایی به شمار آورد که این موضوع را در کنار موضوعات سایر عصرهای ادبی بررسی کرده اند. احمد بدوی نیز در خلال کتاب مورد بحث ما، گاهی به کتاب دیگری از خود با عنوان **الحياة العقلية في عصر الحروب الصليبية** ارجاع داده و نیز به کتاب هایی با عناوین **أدب مصر الفاطمية** اثر دکتر محمد کامل حسین و **الحركة الفكرية في مصر للعصرين الأيوبي والمملوكي الأول** اثر دکتر عبداللطيف حمزه (صفحة ۷، مقدمه) اشاره کرده است. از میان منابع ذکر شده، کتاب **الحركة الفكرية... و الحياة الفكرية** نزدیک ترین کتاب ها به کتاب مورد بحث ما هستند.

۴-۳. تحلیل محتوای کتاب

در نقد و تحلیل یک اثر لازم است هم جنبه‌های شکلی و ظاهری و هم مضمون و محتوای آن را در نظر گرفت. پرداختن به یکی از جنبه‌های ذکر شده موجب می‌شود هم نقد ناقص ارائه شود و هم در حق نویسنده ظلم شده، زحمات او نادیده گرفته شود. لازمه نقد منصفانه در نظر گرفتن همه جنبه‌های اثر، چه از نظر شکل و چه از منظر محتوا و اشاره به معایب و مزیت‌هاست.

محتوای بخش اول کتاب با عنوان «ماحول الأدب»، نشان‌دهنده تأثیر جنگ‌های صلیبی بر زندگی مردم و اجتماع است. این جنگ‌ها باعث صدمات بسیاری شد که در نتیجه آن پیر و جوان، زن و مرد، مادر و فرزند از دیار خود آواره شدند و از خود می‌پرسیدند: آیا به راستی این خواسته خدا بود که گروهی به نام خدا بر مسلمان و غیرمسلمان ظلم کنند و موجب ویرانی روستاها و شهرها بشوند؟ (صفحه ۱۱) صلیبی‌ها رعب و وحشت را در دل مسلمانان افکندند و شهرهایی مانند طرابلس را ویران کردند (بدوی، ۱۹۷۹: ۱۳) که ناصر خسرو در وصف آن می‌گوید: «طرابلس شهری است زیبا، در اطراف آن مزارع، کشتزارها، نزارها، درختان نارنج، موز و لیمو به چشم می‌خورد. در آنجا خانه‌های چهار، پنج و یا شش طبقه وجود دارد که دارای خیابان‌ها و بازارهای زیبا و پاکیزه‌ای است». افزون بر این، نویسنده صبر و تحمل مردم را می‌ستاید که با شکیبایی این همه را تحمل کرده و به امرار معاش می‌پردازند تا زمانی که آرامش نسبی به مصر برمی‌گردد (صفحه ۱۶) و با روحیه جهادی سرزمین‌های اشغالی از فرانسوی‌ها پس گرفته می‌شود. همین مسئله اهمیت درس تاریخ ادبیات عربی را نشان می‌دهد که در پرورش روحی و روانی، تکوین شخصیت و توجیه رفتار کلی انسانی، نقش مهمی دارد (الرکابی، ۱۳۸۸: ۱۸۰). این درس امکان تهذیب وجدان، صفای باطن و برانگیختن ذوق و استعداد را در اختیار دانشجویان قرار می‌دهد (همان).

بخش دوم به پنج باب تقسیم شده است که به فنون شعری و اغراض آن پرداخته و علاوه بر ذکر نمونه‌ها به معرفی شخصیت‌ها نیز می‌پردازد.

نویسنده باب اول را به شعر اختصاص داده است. وی ابتدا فنون شعری (مدح، رثاء، هجاء، وصف، غزل، تصوف، مجون والغاز) را بررسی می‌کند و می‌گوید در عصر جنگ‌های صلیبی شعر به وفور وجود داشته که بیشتر آن‌ها هنوز به صورت نسخ خطی باقی است. سپس نمونه‌های زیادی از اشعار این دوره را ذکر می‌کند و تأثیر محیط و حوادث اطراف را در شعر با ذکر نمونه تبیین می‌نماید (صفحه ۶۵). همچنین از شاعرانی چون: ظافر الحداد، ابن منیر، القیسرانی، المهذب بن الزبیر، عمارة الیمینی، أسامة بن منقذ، ابن الساعقی، ابن سناء الملک، ابن النبیہ، علم الدین أیدمر المحیوی، ابن عنین، ابن الفارض، البهاء زهیر، الجزار والبوصیری نام می‌برد.

باب دوم به کتابت اختصاص یافته و از فنون آن، الكتابة السلطانية، الرسائل الإخوانية، الأدب القصصي، الأدب التاريخي، الأدب القصصي والنثر الوصفي را مورد تحلیل قرار می‌دهد. در مبحث اسلوب کتابت به دیوان الإنشاء و نویسندگانی چون: ابن الصیرفی، ابن قادوس الدمیاطی، ابن الخلال، القاضي الفاضل، العماد الكاتب و ابن عبدالظاهر اشاره می‌کند. باب سوم به خطابه اختصاص یافته و ابن نجاء، سبط بن الجوزي و عزالدین بن عبدالسلام را نام می‌برد.

باب چهارم به جنگ‌های صلیبی و اثر آن در ادب عربی اختصاص دارد که موضوعاتی از قبیل: استنجد، حث و تحریض، تمجید البطولة، تسجيل المعارك الكبرى، أسف و حسرة، خوف و ذعر، تهدید و وعید، تهنئة و بشری و فرح و... را همراه با نمونه‌هایی ذکر می‌کند.

باب پنجم درباره جنگ تاتار و تأثیر آن در ادب عربی است که پس از تحلیل این مبحث به ذکر خلاصه‌ای از مطالب کتاب در ۹ صفحه می‌پردازد.

بخش پایانی محتوای کتاب، به کتابنامه با ذکر ۲۴۱ منبع عربی و غربی و به دنبال آن ذکر دیگر آثار نویسنده کتاب اختصاص پیدا کرده است.

۴-۴. اخلاق علمی

اخلاق علمی مجموعه‌ای از آداب و اصول اخلاقی است که لازم است تمام اعضای یک جامعه علمی در فرایند استفاده، تولید و نشر آن‌ها را رعایت کنند (iranresearches.ir).

انسان به دلیل خودآگاهی و اختیار مسئول است و نسبت به افعال اختیاری خویش سزاوار سرزنش یا ستایش است. مسئولیت‌پذیری آدمی نوعی الزام و تعهد است؛ تعهدی که منافات با اختیار و تصمیم‌آدمی ندارد. این الزامات گاهی صورت مکتوب و مدون پیدا می‌کند و به تصویب رسمی می‌رسد به گونه‌ای که در این تصویب سرپیچی از آن جرم، بزهکاری و خلاف تلقی می‌شود (قراملکی، ۱۳۸۹: ۱۲۲). در زمینه اخلاق علمی در کتاب مورد بحث، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۴-۴-۱. استناد

در هر نوشته‌ای می‌توان از آثار دیگران اقتباس کرد. نقل مطالب دیگران در لابه‌لای مطالب خود امری است اجتناب‌ناپذیر و به غنای نوشته کمک می‌کند؛ اما اخلاق علمی ایجاب می‌کند رسم امانت‌داری را به جا بیاوریم و به منبع مورد استفاده اشاره صحیح بکنیم. در کتاب مورد بحث ما، نویسندگان منابع برداشت‌های خود را ذکر نموده و افزون بر آن در مقدمه نیز به کتاب‌های مهم‌تر از کتاب خود نیز اشاره کرده که این کار نوعی امانت‌داری و رعایت اخلاق علمی و حرفه‌ای تلقی می‌شود.

۴-۴-۲. بی‌طرفی علمی

اگر نویسنده یک اثر کاملاً بی‌طرفی خود را حفظ کند، این کار نوعی بی‌تفاوتی و صرف نقل‌قول دیگران خواهد بود که ارزش چندانی نخواهد داشت. از طرفی دیگر اگر تعصبات خود را به کار بگیرد و صرفاً نظر خود را بر کرسی بنشانند، این عمل هم ممکن است بی‌ارزش تلقی گردد. انتخاب یک روش بینابین منطقی به نظر می‌رسد که نویسنده کتاب مورد بحث، این روش را اتخاذ کرده است. ناگفته نماند که در بحث تأثیر جنگ‌های صلیبی بر ادبیات، بخش کوچکی را با عنوان «ماحول الأدب» اختصاص داده است که نوعی بی‌اهمیت جلوه دادن موضوع را می‌رساند.

۴-۵. مزایای کتاب

۴-۵-۱. گردآوری اطلاعات گسترده

تدوین یک اثر در حدود ۶۰۰ صفحه و استفاده از ۲۴۱ منبع عربی و غربی، خود گواه گستردگی اطلاعات نویسنده است و در پرورش موضوعات و تحلیل آنها نیز به حق سنگ تمام گذاشته است.

۴-۵-۲. تحلیل تاریخی موضوعات

در زمینه تحلیل تاریخی با استفاده از منابع معتبری چون «الخط» مقریزی، «النجوم الزاهرة» ابن تغری، «نزهة الألباب» تیفاشی و... براساس قدمت حوادث تاریخی به نقد و تحلیل جامع موضوعات پرداخته است.

۴-۵-۳. نگرش نقادانه به موضوعات ادبی

نویسنده کتاب در کنار اقتباس و نقل قول‌های مکرر از منابع معتبر، خود نیز در جای‌جای اثر ارائه نظر کرده است. با توجه به اینکه قبل از این کتاب، نویسنده آثار قلمی دیگری را در این زمینه نوشته است، با دید نقادانه به موضوع نگریسته و آن را به شکل زیبا به رشته تحریر درآورده است.

۴-۵-۴. اعتمادسازی گسترده

نویسنده با مقدمه‌سازی و اشاره به اهمیت منابعی که از آنها بهره برده، زمینه را برای جلب اعتماد خوانندگان فراهم ساخته است. در صورتی که اعتماد خواننده به یک اثر از نویسنده جلب شود، ناخودآگاه خواننده را به دنبال مطالعه دیگر آثار نویسنده می‌کشد که دکتر احمد احمد بدوی در این میدان موفقیت‌های چشم‌گیری داشته است.

۴-۶. معایب کتاب

همان‌طور که گفته شد، نقد منصفانه یعنی ذکر محاسن در کنار معایب و تشخیص خوب از بد و سره از ناسره. قرآن کریم در آیات مکرر برای سخن گفتن هم، داد را ضروری دانسته و فرموده‌است: چون سخن می‌گویید به داد سخن گوید؛ یعنی همان‌طور که «عدل» در افعال واجب است در اقوال هم ضروری است (علوی مقدم، ۱۳۷۲، ۲: ۹۱). نویسنده کتاب مورد نقد مطالبی را در این اثر نوشته‌است که دیگران نیز در این عرصه قلم‌فرسایی کرده‌اند. نظریه آشنایی‌زدایی (علوی مقدم، ۱۳۷۷: ۱۰۵) که مورد تأیید صورت‌گرایان است، در این اثر کمتر به چشم می‌خورد؛ یعنی نویسنده ساختار و نظام و سازمان جدیدی در نوشته‌اش ارائه نمی‌دهد و هرچه دیگران گفته‌اند او نیز بر زبان آورده‌است. نمونه‌های شعری بدون تحلیل و نقد جدی و صرفاً جهت ذکر نمونه آورده شده‌اند. از کنار برخی جریان‌های ادبی نیز در برخی از کشورها گذشته و توقف چندانی نداشته‌است.

۵. نتیجه‌گیری

با بررسی انتقادی کتاب «الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام» نتایج زیر حاصل شد: با توجه به اینکه نویسنده تلاش‌های گسترده‌ای را در زمینه جمع‌آوری و تحلیل مسائل پیرامون جنگ‌های صلیبی و تأثیر آن در ادبیات عربی آن دوره مبذول داشته، کتاب مورد بحث را می‌توان در دسته کتاب‌های جامع و مفید و از جمله منابع معتبر و مورد استفاده دانشجویان این رشته به شمار آورد.

در جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر جمع‌آوری و نقل مطالب از منابع معتبر، با دید نقادانه به موضوع نگریسته که این کار ارزش اثر را به مراتب بالاتر برده‌است.

بخش اول کتاب، مختصر و موجز بیان شده‌است. به طوری که از کنار برخی مطالب سریع عبور کرده و تحلیل کافی و وافی ارائه نکرده‌است. اما بخش دوم کتاب متقن و محکم ارائه شده‌است.

این اثر قابلیت کافی برای قرارگرفتن به عنوان منبع در این دوره از ادبیات عربی را دارد.

۶. پیشنهادها

- با عنایت به اینکه برخی از موضوعات به طور موجز و مختصر بیان شده است، پیشنهاد می شود کتاب مورد بحث در کنار یک منبع دیگر برای تدریس در این دوره معرفی گردد.
- اگر قرار باشد این کتاب به عنوان منبع درسی معرفی شود، لازم است در کنار آن پرسش هایی در پایان فصول همراه با منابع مورد استفاده ارائه گردد.
- هدف های جزئی، کلی و رفتاری برای فصول مختلف کتاب استخراج و ارائه شود.

کتابنامه

الف) عربی

- بدوی، أحمد أحمد (۱۹۷۹)، *الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام*، الطبعة الثانية، القاهرة: دار نفضة مصر للطبع والنشر.
- الفاخوری، حنا (۱۹۸۷) *تاريخ الأدب العربي*، الطبعة الثانية عشرة، بیروت: المكتبة البولسية.
- فروخ، عمر (۱۹۸۴)، *تاريخ الأدب العربي*، الطبعة الثانية، بیروت: دار العلم للملايين.
- مندور، محمد (۱۹۹۶)، *النقد المنهجي عند العرب*، مصر: دار نفضة مصر للطباعة والنشر.

ب) فارسی

- رکابی، جودت (۱۳۸۰)، *روش های تدریس زبان و ادبیات عربی*، مترجم: صاحبعلی اکبری، چاپ اول، مشهد: آهنگ قلم.
- علوی مقدم، محمد (۱۳۷۲)، *در قلمرو بلاغت*، چاپ اول، مشهد: آستان قدس رضوی.
- علوی مقدم، مهیار (۱۳۷۷)، *نظریه های نقد ادبی معاصر*، چاپ اول، تهران: سمت.
- فرامرزی قراملکی، احد (۱۳۸۹)، *درآمدی بر اخلاق حرفه ای*، چاپ سوم، تهران: سرآمد.

التحليل النقدي لكتاب

«الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام»

صاحبهلى اكبرى*

أستاذ مشارك في قسم القرآن والحديث بجامعة فردوسي في مشهد

الملخص

تدوين كتاب يحتوى على كل جانب من جوانب الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية خاصة في مصر والشام، يحتاج إلى جهد مضمّن من جانب المؤلف ولا يتيسر هذا العمل الصعب إلا من جانب مؤلف ضليع في الأدب العربي والتاريخ. لكثير من المؤلفات حول هذا العصر في جانب ضعفها قوة وفائدة عامة لدارسى المواضيع الأدبية في هذا العصر حيث إن بعضها استطاع أن يقنع من يريد دراسة هذا العصر تقريبا. كتاب «الحياة الأدبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام» لمؤلفه أحمد أحمد بدوى من هذا النوع. هذا الكتاب استطاع أن يسد الخلل الموجودة بين الطلاب والباحثين في هذا الحقل تقريبا. المؤلف قسم كتابه هذا إلى قسمين: في القسم الأول شرح بعض المواضيع حول الأدب وفي القسم الثانى درس نفس الأدب دراسة شاملة وجاء بنماذج متنوعة وكثيرة من الأدب بأنواعه. الكاتب قبل أن يدخل في الفصول الأصلية، أشار إلى الكتب التى تدونت من جانب سابقيه في مجال الأدب في هذا العصر ثم شرح المميزات الموجودة في كتابه هذا وأشار إلى الضعف الموجود في الكتب الأخرى في هذا الموضوع.

الكلمات الرئيسية: الحروب الصليبية؛ أحمد بدوى؛ الحياة الأدبية؛ مصر؛ الشام.